

- Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні ("Заповідники"). - Відомості Верховної Ради, 1994. 48: 430.
- Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат. - Жива Україна. 2005. 4-5: 7-10.
- Регіональна програма екологічної мережі Вінницької області на 2001–2015 роки. Вінниця, 2003. 1-15.
- Розбудова екомережі України / За ред. Ю.Р. Шеляга-Сосонка (Програма розвитку ООН. Проект "Екомережі"). К., 1999. 1-127.
- Стеценко М.П., Попович С.Ю. (1996): Транскордонні природно-заповідні території: концепція, реальність та перспективи створення в Україні. - *Мат. междунар. семин. "Развитие системы межгосударственных особо охраняемых природных территорий"* (с. Мартова, Харьковская обл., 6–9 августа 1996 г.). Киев. 93-97.
- Стойко С.М. (1977): Карпатам зеленіти вічно. Ужгород: Карпати. 1-176.
- Стойко С.М. (1996): Екологічне обґрунтування створення біогеографічного резервату на Розточчі та програма його менеджменту. - *Наук. вісник Укр. держ. лісотехн. ун-ту*. 5: 179-184.
- Стойко С.М. (2004): Система охорони природи у верхів'ї басейну Дністра. Львів. 1-56.
- Тасенкевич Л.О. (2006): Природна флора судинних рослин Карпат, її особливості та генезис. - Автореф. дис. ... д-ра біол. наук. 1-37.
- Удра І.Х. (1997): Біогеографічне районування території України. - *Укр. геогр. журн.* 4: 28-34.
- Удра І.Х., Батова Н.І. (2002): Біогеографічні підходи до розбудови екомережі України. - *Запов. справа в Україні*. 8 (2): 1-8.
- Удра І.Х., Батова Н.І. (2004): Біогеографічна оцінка репрезентативності природно-заповідних територій України в контексті розбудови екомережі. - *Запов. справа в Україні*. 10 (1-2): 1-14.
- Фіторизноманіття Українського Полісся та його охорона / Під заг. ред. Т.Л. Андрієнко. Київ: Фітосоціоцентр, 2006. 1-316.
- Формування регіональних схем екомережі (методичні рекомендації) / За ред. Ю.Р. Шеляга-Сосонка. К.: Фітосоціоцентр, 2004. 1-71.
- Чорна Г. (2006): Роль гідроекомережі Правобережного Лісостепу України в збереженні біорізноманіття. - *Жива Україна*. 3-4: 16-17.
- Чорней І.І., Скільський І.В., Коржик В.П., Буджак В.В. (2001): Заповідні об'єкти Буковини загальнодержавного значення як основа регіональної екологічної мережі. - *Запов. справа в Україні*. 7 (2): 73-98.
- Шеляг-Сосонко Ю. (1998): Екологічна мережа - національне надбання України. Соціально-економічні фактори. - *Жива Україна*. 9-10: 1-2.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Гродзинский М.Д., Романенко В.Д. (2004): *Методи и критерии создания экосети Украины*. К. 1-144.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Попович С.Ю. (2002): Науковий та методичний контекст концепції стратегії розвитку природно-заповідної справи. - *Запов. справа в Україні*. 8 (1): 1-14.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Ткаченко В.С., Андрієнко Т.Л. та ін. (2005): Екомережа України та її природні ядра. - *Укр. ботан. журн.* 62 (2): 142-158.

ОЦІНКА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЕКОМЕРЕЖІ В МЕЖАХ ЧЕРКАСЬКОГО РЕГІОНУ ЗА ПРИРОДНИМИ ЧИННИКАМИ

М.І. Башенко, О.Ф. Гончар, Т.Ф. Коноваленко

Черкаський інститут агропромислового виробництва УААН,

Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства ЧІАПВ УААН

1. Характеристика сучасного стану ландшафтів та біоти. Найбільш цінні ландшафти

Черкаська область розташована на Східноєвропейській рівнині, в басейні середньої течії Дніпра. За фізико-географічними, кліматичними і ґрунтовими ознаками територія області належить до лісостепової природно-кліматичної зони і відноситься до малолісних регіонів України.

Рельєф області – горбиста, пересічена ярами та балками, рівнина. Переважають чорноземні ґрунти. Ступінь водної ерозії ґрунтів – велика, особливо в Канівському, Чигиринському та Лисянському районах.

Площа області становить 2091,6 тис. км² (3,4% від загальної площі України). Сільськогосподарські землі складають 70% від загальної площі, із них рілля – 88%.

Лісистість становить 15,6% при оптимальній 19–20%. На 1 жителя припадає 0,23 га вкритих лісом земель. Ліси на території області розташовані нерівномірно – найбільш лісисті райони – це Черкаський (37,2%), Канівський (30,8%), Смілянський (23,6%), а найменше – Жашківський (1,8%), Драбівський (2,6%), Христинівський (4,6%). Ліси сформовані більше ніж 10 видами головних та супутніх лісоутворюючих порід. Лісові насадження в основному створені штучно. Середній вік насаджень – 58 років. За даними обласного управління лісового господарства ліси Черкащини за своїм цільовим призначенням поділяються таким чином:

– водоохоронні – 19,2 тис. га (в т.ч. смуги вздовж

берегів річок – 18 тис. га);

– захисні – 151 тис. га, (в т.ч. байрачні ліси – 121,5 тис. га, ползахисні лісосмуги – 15,6 тис. га);

– санітарно-гігієнічні – 84,2 тис. га (в т.ч. ліси зелених зон – 79 тис. га, ліси населених пунктів – 5,1 тис. га);

– ліси спеціального призначення – 7,6 тис. га (в т.ч. заповідні території різних категорій 7,5 тис. га);

– експлуатаційні ліси – 83 тис. га.

В області 16,1 тис. га малопродуктивних та деградованих земель, на яких можливе лісовирощування.

По території області протікає 1037 річок, найбільша з них Дніпро (в межах області – 150 км), 7 середніх річок – Рось, Тясмин, Гнилий Тікич, Гірський Тікич, Супій, Ятрань, Велика Вись, а також малі річки та струмки.

Основні види ландшафтів можна охарактеризувати як типові лісостепові – чергування відкритих просторів із залісненими ділянками.

Серед особливо цінних та унікальних природних комплексів регіону слід назвати один з найбільших в Україні соснових масивів природного походження на південній межі сосни звичайної – Черкаський бір, який охоплює майже 30 км узбережної смуги вгору по течії Дніпра і простягається на південний захід області на 130 км. До Черкаського бору входить друга (боровна) тераса з дубово-сосновими лісами та унікальним поєднанням кореального та лучно-степового комплексів видів рослин. Багата і різноманітна флора його нарахо-

вує близько 800 видів вищих судинних рослин, серед яких 18 червонокнижних. В межах Черкаського бору сформована система охоронюваних територій (23 території ПЗФ, що займають площу 2169 га). Резерватом рідкісних рослинних угруповань, місцем зростання та проживання паритетів флори і фауни являється староруслове (р. Дніпро) Ірдинське болото (5,5 тис. га) та Мошногірський кряж (2,75 тис. га.), що знаходяться в Черкаському бору і потребують охорони. Тут мешкає більше 350 видів хребетних тварин, серед яких рідкісні та зникаючі, ряд яких занесені до Червоної книги України.

Зважаючи на особливу природоохоронну та наукову цінність території, починаючи ще з 1973 р., на державному рівні піднімалося питання створення національного природного парку “Черкаський бір” (лист Академії наук УРСР від 19.07.73 №110/4759–9 до Держкомприроди УРСР, постанова Ради Міністрів УРСР від 13.01.77 №21, рішення Черкаського облвиконкому від 08.01.86 №7 “Про затвердження Схеми генерального плану природного парку “Черкаський бір”, Постанова Держкомітету УРСР від 15.10.90 № 20, Програма “Заповідники”, затверджена постановою ВР України від 27.09.94 №177, Національна програма оздоровлення Дніпра (1997).

Надзвичайно цінний та неповторний ландшафт, що поєднує в собі природу, історію, археологію, культуру являє собою Холодноярський лісовий масив площею понад 7 тис. га, який входить до Чорнолісько-Холодноярського ядра Галицько-Слобожанського природного широтного коридору Національної екологічної мережі (Шеляг-Сосонко та ін., 2005) Холодний Яр – один з небагатьох лісових масивів південно-східної частини Правобережного лісостепу В Холодному Яру зростають високопродуктивні дубово-ясеневі деревостани з надзвичайно високою якістю деревини. Тут зустрічається значна кількість реліктових рослин, а також рідкісні і зникаючі представники флори, зростають також деякі орхідні (Шеляг-Сосонко, Курсон, 1979), природні умови сприятливі також для розвитку грибів різних таксономічних груп (Пруденко, Джаган, 2005) надзвичайно багатий і тваринний світ. Орнітофауна масиву нараховує 140 видів птахів, серед яких види занесені до Червоної книги України та регіонально рідкісні (Гаврилюк та ін., 2005).

Законом України “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр.” Передбачено організацію національного природного парку “Холодний Яр”.

Ще одна ділянка на Придніпровській височині – хвилясто-пасмова рівнина, розсічена ярами та балками – сучасні Канівські гори, що складаються з Канівського та Трахтемирівсько-Буцацького масивів.

Канівські гори – надзвичайно мальовничі ландшафти, величезне біорізноманіття, унікальні геологічні утвори та край історичних пам’яток від епохи мисливців на мамонтів до сьогодення.

Значна розчленованість рельєфу створює велику різноманітність мікрокліматичних умов ґрунтового і рослинного покриву та багатство флори і фауни. Фло-

ра Трахтемирівсько-Буцацького масиву за попередніми даними обстежень (Парнікоза та ін., 2005) налічує більше дев’ятисот видів вищих рослин. Найбільшу цінність становлять аборигенні рослинні комплекси, великі популяції ефемероїдів. Фауністичний комплекс – типовий для регіону. Відмічено 24 види теріофауни, близько 200 видів птахів, близько 9 тис. видів комах (Чорний та ін., 2005). У фауні ссавців наявні дуже цікаві види, серед яких є червонокнижні.

На зазначеній території знаходиться 98 археологічних та історичних пам’яток, тут представлені пам’ятки давньоруського та пізнього середньовіччя, є ряд городищ раннього залізного віку (Бондарь, 1971).

Тут уже майже 100 років існує один з найстаріших в Україні Канівський природний заповідник – перлина Середнього Придніпров’я. Канівський природний заповідник – один з найменших в Україні. Сучасна площа його всього 2027 га. Тому він не повністю репрезентує природні комплекси, характерні для Середнього Придніпров’я. Назріла необхідність розширення його меж. В даний час проводяться роботи по розширенню заповідника за рахунок 5 ділянок у області, в тому числі по Трахтемирово-Буцацькому масиву та масиву лісово-болотних земель у гирлі р. Рось.

Однією з найбагатших за видовим складом флори та фауни водно-болотних комплексів Центральної України, основним нерестовищем, місцем нагулу і зимівлі різноманітних видів риб, місцем гніздування та відпочинку багатьох видів перелітних птахів є територія Сульської затоки, що знаходиться на межі Черкаської та Полтавської областей.

Всі перераховані вище природні ландшафти за своєю природною цінністю і унікальністю можуть бути визначені ключовими при формуванні національної екомережі. Але реально, без внесення певних змін до законодавства щодо зацікавлення землекористувачів та землевласників у оголошенні територій заповідними, вирішення інших нормативно-регулятивних питань, на сьогоднішній день не є можливим включення їх до екологічної мережі.

2. Тенденція зміни та загрози біорізноманіттю

Географічне положення, кліматичні умови Черкащини зумовили формування на території області різноманітної рослинності та створюють умови для проживання численних видів тварин.

Через фрагментарність наукових досліджень на сьогоднішній день відсутні уточнені дані стосовно різноманіття рослинного та тваринного світу області.

За попередніми підрахунками, природна флора судинних рослин (без урахування екзотів) в Черкаській області складає близько 2000 видів. Список, складений на основі аналізу різних джерел, в тому числі використані дані багаторічних спостережень спеціалістів державного управління охорони навколишнього природного середовища в Черкаській області, нараховує 334 види судинних рослин (17% флори області), що знаходяться під загрозою зникнення. Серед них 60 видів, занесених до Червоної книги України, 14 включені в додаток 1 Бернської конвенції, 7 охороняються в

Європі, 3 – у всесвітньому масштабі. Значна кількість видів (84) складають групу високого ризику. Решта – 219 видів це рідкісні та унікальні види, які можуть належати до групи ризику (Шевчик та ін., 2006).

На території області виявлено 377 видів хребетних тварин (Євтушевський, 1987), в тому числі занесених до Червоної книги України – 8 ссавців, 14 видів птахів, 2 види плазунів (Національна доповідь держуправління екоресурсів в Черкаській області за 2005 р.).

Вплив на стан та динаміку зменшення чисельності видів рослин та тварин здійснюють ряд основних негативних факторів, перелічених нижче.

Урбанізація та пов'язане з нею використання ресурсів. Насамперед це непланове будівництво баз відпочинку та індивідуальних будинків в водоохоронній смузі лівого та правого берегів Дніпра, розвитку індивідуального будівництва в межах лісопаркової частини зеленої зони міста Черкас за рахунок вкритих лісом земельних ділянок. Нерегульований відпочинок, надмірне рекреаційне навантаження, турбування та браконьєрство – все це призводить до збіднення біоти. Розміщення міського сміттєзвалища в самому центрі Черкаського бору.

Вплив індустріального комплексу. Забруднення атмосфери промисловими викидами Черкаської промислової агломерації починаючи з 1960 р. спричинило хронічний тип забруднення лісових насаджень в радіусі до 30 км від промислової зони міста (Лавров, 1991). Сонові насадження, які старші 50–60 років, мають зовнішні ознаки ослаблення, деякі – середній ступінь пошкодження. Структура деревостанів спрощується, ліс деградує, зникають своєрідні лишайники, збіднюється флора та фауна. Останнім часом викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за обсягами зменшилися, але, враховуючи хронічний тип забруднення, наслідки відчутні. Розміщення міського сміттєзвалища в самому центрі Черкаського бору призвело до забруднення лісового масиву та висихання лісових насаджень на значній площі. Будівництво дороги для перевезення сміття проведено без врахування вимог щодо забезпечення та охорони шляхів міграції тварин. Через порушення правил та технології експлуатації сміттєзвалища, зросла чисельність хижих шкідливих видів тварин (лисиць, бродячих собак та котів, ворон та інших), які наносять шкоду всім іншим тваринам.

Вплив енергетики та транспорту. Останнім часом в області (кінець 2006 – початок 2007 рр.) в Черкаському бору почалася практикуватися масова вирубка лісових насаджень вздовж ліній електропередач високої напруги. Роботи виконуються з метою забезпечення безаварійної роботи ЛЕП, для чого розрубуються просіки 100-метрової ширини (по 50 м обабіч). Негативний вплив – очевидний. Вздовж головних транспортних магістралей зосереджуються викиди шкідливих речовин. Будівництво автомагістралі державного значення Київ – Одеса створило ряд перешкод на шляхах міграції тварин, створюючи ефект бар'єру, призводить до фрагментації екосистеми.

Випалювання сухої природної рослинності та лісові пожежі. Протягом останніх 5 років значно зрос-

ла кількість випадків випалювання сухої водно-болотної рослинності та сіножатей, а також обсяги лісових пожеж. В 2003 та 2004 рр. мало місце випалювання сухої рослинності – очерету на площі близько 200–300 га в межах Липівського орнітологічного заказника в ранньовесняний період. Протягом 2003–2005 рр. в лісах області сталося більше 600 випадків лісових пожеж, площа пройдена пожежами становить 260 га, в тому числі верховими – близько 50 га. Пожежі наносять значну шкоду природним екосистемам, скорочують чисельність багатьох комах, птахів, тварин, призводять до зміни рослинного покриву.

Система ведення лісового господарства. У зв'язку з інтенсифікацією лісового господарства, зріс антропогенний вплив на ліси. Сучасні технології ведення лісового господарства включають механізовані як суцільні (рубки головного користування, санітарні, лісовідновні), так і вибіркові (рубки догляду) рубки. Щорічно в області суцільні зруби становлять більше 1000 га, що призводить до тимчасової фрагментації лісів. Застосування потужної техніки при трелюванні та вивезенні деревини – до знищення рослинного покриву та послідувочої зміни видів. При проведенні рубок догляду за лісом, які проводяться щорічно майже на 17 тис. га, зріджуються деревостани, міняється освітлення ґрунтового покриву, відбувається зміна видового складу, знищуються ремези, відбувається турбування фауни. Ще до недавнього часу в області при створенні лісових культур перевага віддавалась штучним монокультурам, особливо що стосується шпилькових насаджень на Чигиринському піщаному пасмі. Зубожіння видового складу, низька життєва витривалість призвели до ослаблення насаджень на значній площі. Наслідком зниження біологічної стійкості деревостанів стали спалахи масового розмноження шкідників лісу. При спалахах масового розмноження шкідників до останнього часу застосовувались хімічні препарати, які діють активно не тільки на шкідників, а і на корисну фауну. Обробка насаджень від шкідників проводилася в 2003 р. на площі 21554 га, в 2004 р. – 8060 га, в 2005 р. – 12324 га.

Після проведення реформування аграрного сектора в області залишилися не переданими в користування 29,3 тис. га захисних насаджень, які перебували у користуванні бувших сільгосп підприємств. Такі насадження стають розсадниками шкідників, в цих лісах проводяться незаконні порубки.

Вплив сільськогосподарського виробництва. Із загальної площі ріллі, що знаходиться в обробітку (1273,8 тис. га) – 309,1 тис. га ерозійно-небезпечної, 3,5 тис. га – радіологічно-забрудненої. Висока розораність, деградація системи захисних насаджень, забрудненість агроландшафтів стічними водами (41 підприємство в області із 85, що мають самостійні скиди у водні об'єкти, очисні споруди та каналізаційні мережі, більшість яких вимагає реконструкції, є забруднювачами водних об'єктів), залишками пестицидів (в області майже 385 т заборонених, непридатних та невідомих пестицидів, які зберігаються на складах бувших ксп та є потенційними забруднювачами довкілля. У зв'язку зі

Порівняльна чисельність окремих видів тварин за десятирічний період

Види тварин	Роки		± до 1996
	1996	2005	
Лось (<i>Alces alces</i>)	302	42	-260
Олень плямистий (<i>Cervus nippon</i>)	489	333	-156
Козуля (<i>Capreola capreolus</i>)	6273	5676	-597
Кабан (<i>Sus scrofa</i>)	1488	1332	-156
Заєць-русак (<i>Lepus europaeus</i>)	48848	43652	-5196
Білка (<i>Sciurus vulgaris</i>)	1409	2261	+752
Ондатра (<i>Ondatra zibethica</i>)	9375	7569	-1806
Бобер (<i>Castor fiber</i>)	1441	973	-468
Лисиця (<i>Vulpes vulpes</i>)	3224	2837	-387
Вовк (<i>Canis lupus</i>)	23	9	-14
Снотовидний собака (<i>Nyctereus procionoides</i>)	364	334	+30
Норка (<i>Mustela vison</i>)	61	131	+70
Борсук (<i>Meles meles</i>)	1115	1353	+238
Видра (<i>Lutra lutra</i>)	250	391	+141
Куниця лісова (<i>Martes martes</i>)	1036	1400	+364
Хір чорний (<i>Martes putorius</i>)	100	491	+391

змінами форми власності на землю сталося дроблення господарств, відбувається знищення невеликих ділянок природної рослинності, некваліфіковане внесення добрив та пестицидів – ось далеко не повний перелік факторів впливу сучасного сільськогосподарського виробництва на небажану зміну біорізноманіття.

Вплив мисливського господарства. Різноманітність видового складу фауни і ландшафтно-кліматичні умови сприяють розвитку мисливського господарства. Площа мисливських угідь, наданих у користування на кінець 2006 р., становить 1635,8 тис. га (обласне управління лісового господарства), в тому числі 63,4 тис. га (4%) надані в користування державним лісгосподарським підприємствам 853,9 тис. га (52,1%) – мисливським господарствам системи УТМР 718,5 тис. га (43,9%) – іншим користувачам. Всього – 52 користувачі. Ведення мисливського господарства в останнє десятиріччя значно ускладнилось у зв'язку з частими змінами користувачів, дробленням великих господарств, незначним вкладенням матеріальних ресурсів у ведення мисливського господарства. Вивчення та порівняння динаміки чисельності основних видів мисливських тварин свідчить про скорочення їх чисельності. Порівняння чисельності наводиться в таблиці.

Нехтування закономірностями розвитку природних систем наносить шкоду також рослинним ресурсам. Так, штучне збільшення чисельності кабана на території МГ “Трахтемирівське” призвело до майже повного знищення популяції пальчатокорінників, бульби яких викопували кабани (Парнікоза та ін., 2005). В невідільних та напіввідільних умовах утримуються дикі тварини як для випуску “під постріл”, так і з метою збільшення чисельності в природі. Жодне з мисливських господарств області не має науково обґрунтованих розрахунків оптимальної чисельності такого утримання. Чисель-

ність деяких видів тварин близька до критичної, при якій існує вірогідність спорідненого схрещення та зменшення генетичної різноманітності.

Інші фактори впливу. Серед інших факторів негативного впливу на біорізноманіття слід відмітити такі як надмірне використання дикорослих рослин як лікарської та харчової сировини, випасання худоби, зривання квітів на букети, браконьерство, меліорація та інші.

3. Оцінка наявного стану і статусу територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх роль у збереженні біорізноманіття та формуванні регіональної схеми екомережі

Важливими осередками існування біорізноманіття, інструментом його збереження має служити екомережа України, яка повинна відповідати вимогам Всеєвропейської екомережі та функціонувати як її складова. (ЗУ “Про екомережу”, Державна програма розвитку екомережі на 2000–2015 рр.). Регіональна схема екомережі повинна бути розроблена із врахуванням існуючих природно-заповідних об'єктів та створенням нових, які стануть її структурними елементами.

Черкаська область має порівняно низький рівень заповідання (1,9% від загальної площі області) та досить нерівномірне просторове розміщення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Загальну кількість охоронюваних територій можна класифікувати по площі наступним чином:

- до 100 га – 417 об'єктів;
- від 100 до 500 га – 10;
- від 500 до 1000 га – 7;
- від 1000 до 3000 га – 2;
- від 3000 до 5000 га – 2;
- більше 5000 га – 2.

Не всі території більше 500 га розташовані на визначених проектних елементах національної екомережі. Якщо взяти за основу, що ключовими територіями при формуванні екомережі можуть слугувати природні і напівприродні території площею більше 500 га, а також провести оцінку ознак відповідності критерію вибору ключових територій (Шеляг-Сосонко та ін., 2004), то в області можна виділити такі існуючі об'єкти природно-заповідного фонду.

Канівський природний заповідник, площа – 2027га (Постанова РМ УРСР від 27.11.68 № 568) розташований у Канівському районі. Типовий еталон природи Середнього Придніпров'я – надзвичайно мальовничі ландшафти, величезне біорізноманіття, унікальні геологічні утвори. Територія заповідника знаходиться в місці перетину двох екологічних коридорів загальнодержавного значення: Дніпровського та Галицько-Слобожанського.

“Трахтемирів” – регіональний ландшафтний парк, розташований у Канівському районі, площа 5562,5 га (Рішення облради від 26.02.00 № 14–14). Унікальний за геологічною будовою малонаселений острівцець у освоєному господарюванні Середньому Придніпров'ї, де прогресує відновлення природних екосистем. Територія відзначається значним багатством флори та фауни, ландшафти мають історико-культурну цінність.

“Липівський” – орнітологічний заказник загальнодержавного значення (Постанова РМ УРСР від 27.10.74 № 500), площею 4500 га, розташований в Золотоніському районі (акваторія Кременчуцького водосховища в трикутнику с. Кедина гора, с. Чапасівка, ст. Панське), є місцем відтворення водоплавної дичини в районі Середнього Придніпров’я. Територія відзначається високим рівнем концентрації багатьох видів рідкісних та червонокнижних видів птахів.

“Шуляцьке болото” – гідрологічний заказник загальнодержавного значення (Указ Президента України від 20.08.96), площею 940 га, розташований в Жашківському районі. Суцільний болотний масив, який грає роль стабілізатора водного режиму р. Гірський Тікич та мікроклімату району, знаходиться у мало порушеному, майже природному стані, територія відзначається високим рівнем багатства та різноманітності флори і фауни.

“Сунківський” – комплексний заказник місцевого значення, площа 834 га (Рішення ОВК від 21.11.84 № 354) розташований в Смілянському районі. Компактний лісовий масив на хвилястому рельєфі. В покриві різноманітна рослинність типова для географічної зони лісу цього району. Значна кількість мисливської фауни.

“Теклінська дача” – комплексний заказник місцевого значення, площа 732 га (Рішення ОВК від 08.01.86), розташований в Смілянському районі. Суцільний лісовий масив, на оригінальному хвилястому рельєфі. Місце відтворення мисливської фауни.

“Мошногірський” – комплексний заказник місцевого значення площею 663 га (Рішення ОВК від 19.03.76 № 177), розташований в Черкаському районі. Під охорону взяті типові для східної частини Придніпровської височини грабово-дубові ліси на оригінальному ландшафті Мошногірського кряжа.

“Виграївський” – зоологічний заказник місцевого значення, площа 3522 га (Рішення ОВК від 22.05.90 № 95), розташований в Корсунь-Шевченківському районі. Цілісний лісовий масив, сприятливе місце для розмноження мисливської фауни.

“Ірдинське болото” – гідрологічний заказник місцевого значення, розташований в Смілянському (372,9 га) та Черкаському (484,6 га) районах (Рішення ОВК від 28.11.79 № 597) – болотний масив, регулятор гідрологічного режиму річок Ірдинка та Тясмин. Репрезентує унікальні болотні екосистеми, що залишились від колишніх Ірдинсько-Тясминських боліт. Болото відноситься до староруслових (р. Дніпро). Є резерватом рідкісних рослинних угруповань, місцем відтворення дикої фауни.

“Південне Таганчанське” – заповідне урочище, площа 1173 га (Рішення ОВК від 19.03.76 № 177), розташоване в Канівському районі (на межі з Корсунь-Шевченківським). Біота території репрезентативна для даного регіону, відзначається концентрацією мисливських видів тварин.

В межах територій та об’єктів природно-заповідного фонду області (за даними держуправління охорони навколишнього природного середовища) охороняється 31 вид рослин занесених до Червоної книги Украї-

ни (з 60 зростаючих в області) та 52 види таких, що підлягають охороні на території області (із 84, що складають групу високого ризику), а також 42 види комах, 14 видів птахів та 6 видів ссавців. Існуюча система природно-заповідних територій не є достатньо репрезентативною та ставить під сумнів можливість виконання об’єктами ПЗФ функцій каркасних ядер при формуванні регіональної екомережі.

Відсутність взаємно узгоджених інтересів природоохоронних служб та лісогосподарських органів, необхідної нормативної бази, зміна форм власності на землю гальмує створення національних природних парків “Черкаський бір”, “Холодний Яр”, розширення Канівського природного заповідника, які мають надзвичайно важливе значення при формуванні загальнодержавної екомережі.

Не менш важливим на сьогоднішній день є питання створення агроландшафтних заповідників, які стали б невід’ємною складовою екомережі. Так, Програмою “Золота підкова Черкащини”, передбачається розвиток “зеленого туризму”. Забезпечення населення екологічно чистими та збалансованими продуктами харчування є актуальним.

Висновки

Формування територіальної (обласної) структури екомережі та визначення складових національної екомережі міжрегіонального рівня неможливе без створення нових та розширення існуючих територій та об’єктів, що підлягають особливій охороні. Визначені об’єкти (НПП “Черкаський бір”, “Холодний яр”, “Нижньосульський”) повинні розширити сітку ключових територій та увійти до складу національної екомережі.

Необхідно створити умови та посилити контроль за неухильним дотриманням суб’єктами господарювання вимог чинного природоохоронного законодавства, а також створити гармонію природоохоронної політики з політикою природокористування.

При розробці регіональної схеми необхідно використати природні коридори – перш за все систему водних артерій (середніх та малих річок). При умові винесення меж прибережних смуг в натуру та дотримання в їх межах природоохоронного законодавства, останні можуть виконувати роль сполучних територій.

Література

- Андрієнко Т.Л., Плюта П.Г., Прядко Є.І., Каркуцієв Г.Н. (1991): Соціально-екологічна значимість природно-заповідних територій УРСР. К.: Наук. думка. 1-160.
- Гаврилюк М.Н., Грищенко В.Н., Яблоновська-Грищенко Є.Д. (2005): Орнітофауна проєктованого національного природного парку та його околиць. - Запов. справа в Україні. 11 (1): 49-59.
- Грищенко В.Н., Гаврилюк М.Н., Яблоновська-Грищенко Є.Д. (2004): Зимівля водоплавних та навколводних птахів на Дніпрі в районі Канівського заповідника у 1998–2004 рр. - Запов. справа в Україні. 10 (1-2): 62-65.
- Грищенко В.Н., Лопарев С.О., Гаврилюк М.Н., Яблоновська-Грищенко Є.Д. (1998): Птахи Червоної книги України в Канівському заповіднику та його околицях. - Запов. справа в Україні. 4 (1): 70-74.
- Державне управління екології та природних ресурсів в Черкаській

області, Доповідь про стан охорони навколишнього природного середовища в Черкаській області за 2005 рік.
Закон України "Про екологічну мережу України" від 24.06.04 № 1864-IV.
Закон України "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки" від 21.09.00 № 1989-III.
Закон України "Про природно-заповідний фонд України" від 16.06.92 № 2456-XII.
Коноваленко Т.Ф. (2006): Природно-заповідний фонд Черкаської області. Черкаси: Вертикаль. 196.
Лавров В.В., Бондарчук М.А., Пахомов І.В. (1998): Флористичні та морфологічні зміни в трав'яному покриві Черкаського бору. - Биол. вестн. ХГУ. 2 (1): 83-86.
Формування регіональних схем екомережі України (Методичні рекомендації) К., 2004. 1-70.
Збереження і невиснажливе використання біорізноманіття України: стан та перспективи. К.: Хімджест, 2003. 2: 242.

Пруденко М.М., Джаган В.В. (2005): Видовий склад грибів урочища "Холодний Яр". Запов. справа в Україні. 11 (1): 21-28.
Червона книга України. Рослинний світ. К.: Укр. енциклопедія, 1996. 1-605.
Червона книга України. Тваринний світ. К.: Укр. енциклопедія, 1994. 1-464.
Шевчик В.Л., Куземко А.А., Чорна Г.А. (2006): Список рідкісних видів судинних рослин, що підлягають охороні в межах Черкаської області. - Запов. справа в Україні. 12 (1): 11-17.
Шеляг-Сосонко Ю.Р. (1999): Головні риси екомережі України. - Розбудова екомережі України. К. 13-22.
Шеляг-Сосонко Ю.Р., Гродзинський М.Д., Романенко В.Д. (2004): Концепція, методи і критерії створення екологічних мереж України". К.: Фітосоціоцентр. 147.
Шеляг-Сосонко Ю.Р., Курсон В.В. (1974): Рослинність Холодного яру. - Укр. ботан. журн. 34 (1): 67-71.

ДОПОЛНЕНИЕ К БИОТИЧЕСКОМУ РАЗНООБРАЗИЮ РЕГИОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКА "КРЕМЕНЧУГСКИЕ ПЛАВНИ"

В.В. Никифоров

Кременчугский государственный политехнический университет

Addition to regional landscape park "Kremenchug plavni" biotic diversity. - Nikiforov V.V. - Nature reserves in Ukraine. 13 (1): 94-96. - Results of inventory biotic diversity of regional landscape park (RLP) "Kremenchug plavni" are discussed. 603 species of plants and 464 species animals are registered in park territory at the present stage of inventory. Species and ecosystem α -diversity makes 21 and 1 accordingly, and the parameter rare reaches biodiversity 1,7 (species / km²), that indicates from the one hand about high representation, and from the another one about rare biota. That allows to apply for creation of National Natural park on the basis of existing RLP.

Биотическое разнообразие – фундаментальное свойство живой природы, отражающее множество реализованных в процессе эволюции структурно-функциональных свойств ее организации, обуславливающее стабильное развитие жизни и устойчивость биосферы. Являясь главным элементом окружающей среды, биоразнообразие обеспечивает выживание человека, формирует его мировоззрение и имеет большое значение для всех форм его деятельности: политической, экономической, хозяйственной, организационной, научной, законодательной, культурной, образовательной, эстетической и др. В конечном итоге именно разнообразие биомов формирует этносы и их менталитет (Шеляг-Сосонко, Емельянов, 1997).

С прагматической точки зрения биоразнообразие предопределяет успешность деятельности лесного, охотничьего, рыбного, сельского хозяйства, медико-биологической и фармацевтической промышленности, рекреации и т.п. Важность биологических ресурсов как самовозобновляемых источников социально-экономического развития общества делает необходимым решение стратегической задачи – инвентаризации и исследования биоразнообразия как потенциала устойчивого эколого-экономического развития.

Биоразнообразие многомерно, что определяется многоуровневостью организации живого вещества и многоплановостью использования его человеком. Различают три основных уровня биоразнообразия: генетическое (наследственная информация генов всех особей микроорганизмов, грибов, растений и животных), видовое (количество видов современной биоты Зем-

ли – по разным оценкам варьирует от 5 до 30 млн., из которых идентифицировано около 2 млн.) и экосистемное (качество разных местообитаний биоценозов и экологических процессов, главным образом сукцессий). Основой общей инвентаризации и учета полезностей биоразнообразия является функциональное знание флоры и фауны конкретных территорий (акваторий). Только на основе этого знания можно надежно планировать более сложные и трудоемкие оценки биологических свойств видов, имеющих реальное и потенциальное хозяйственное (экономическое) значение. Следует также отметить, что в настоящее время почти полностью отсутствует система учета генетического разнообразия и селекционного потенциала (Исаев и др., 1996).

Вполне понятно, что исчерпывающее знание разнообразия биогео(гидро)ценозов и их компонентов, состава флоры и фауны являются труднодостижимой целью. Последние не остаются постоянными во времени и пространстве, как качественно, так и количественно. И какие бы ни были затрачены усилия, всегда существует вероятность обнаружения видов, ранее неизвестных для данной территории. При этом, лишь с некоторой долей ошибки можно утверждать, что данный вид действительно появился на этой территории (акватории), а не существовал там ранее и не был обнаружен в силу своей редкости. С этой точки зрения более информативной является инвентаризация популяций редких и исчезающих видов, поскольку регистрация отдельных особей может свидетельствовать о их случайном или временном нахождении на исследуе-